

Den hellige Jovan Vladimir – fra helgen til national operafigur

En doktordisputats om helgenkult, kirke og statsdannelse i Sydøsteuropa

Af generalsekretær Emil Hilton Saggau

På tværs af lande og kirker i Sydøsteuropa kan man finde spor af den hellige Jovan Vladimir (død 1016). Denne helgen og hans helgenkult er hovedfokus i min doktordisputats *The Making of the St. Jovan Vladimir Cults. Shaping Churches and Nations in Southeastern Europe* (Peter Lang 2025) med forsvaret på Det Teologiske Fakultet fredag den 17. januar 2025. I bogen forfølger jeg kultens materielle, kildemæssige og moderne spor. Disse spor skaber tilsammen et prisme, der tydeliggør faktorer og tilfældigheder i dannelsen af kirker, islamiske gruppe-ringer og nationer i Sydøsteuropa.

I denne artikel vil jeg benytte tre eksempler fra afhandlingen, som illustrerer nogle af mine fund og faktorerne i kirke- og statsdannelse. Studiet er en kombination af klassiske kildestudier og mere empirisk orienteret forskning, bl.a. med feltstudier på Balkan.

Majdage på Balkan

En majdag i 2018 stod jeg i havnebyen Bar i Montenegro ude foran en massiv glitrende katedral, der netop var færdig-

gjort og viet til den hellige Jovan Vladimir. På denne majdag fejrede de lokale Jovan Vladimir. Ved aftenstid gik et optog af munke, præster og montenegrinske børn i nationale klædedragter gennem byen under bannere af Vladimir, mens højtalervogne spillede en sang, hvis første omkvæd lyder:

“Hvorfra kommer du, unge forkæmper? / Glædeligt du kommer, glædeligt du synger / Hvem har givet dig denne glæde? / Den hellige Jovan har mig den givet / Den hellige Jovan af Elbasan / Og må du også fyldes af livet og glæden!”

Byen Elbasan, som sangen henviser til, er hverken montenegrinsk eller serbisk, men derimod en albansk storby. Lige uden for denne by er der et Jovan Vladimir-kloster, hvor jeg hørte den samme sang lyde, da jeg fire år senere på samme dato i maj deltog i den albanske fejring. Ritualer i Elbasan kulminerede også i et optog med Jovans jordiske rester. Allerede forrest gik den lokale ortodokse metropolit og to centrale albanske politikere, der begge er muslimer. Den ene af politikerne bemærkede til mig i det efterfølgende

interview, at Jovan Vladimir også var et nationalt symbol og en afholdt figur for Albaniens to store muslimske grupperinger – sufi-ordenen Bektashi og de mere main-stream Hanafi sunni-muslimer.

De to ritualer illustrerer, hvordan et væld af nationaliteter og religiøse grupperinger, der ellers normalt er rivaliserende, dyrker den samme helgen. Det skyldes, at den hellige Jovan Vladimir, hans kult og hans helligsteder over 1000 år ikke bare er blevet til et symbol på kristen enhed og forskellige politiske bevægelser for et samlet Sydøsteuropa, men også for meget forskellige nationaliteter, som de moderne albanske, serbiske og montenegrske nationer.

Den tabte by Kish

En af de første legender, som jeg hørte om Jovan Vladimir, var historien om den tabte by Sash, der er byens serbiske navn. Denne by hedder på albansk Kish, der direkte oversat betyder “kirkernes by”. Legenderne går på, at byen skulle have haft 365 kirker, og at der hver dag i løbet af året blev fejret gudstjeneste i en ny kirke. Denne by har også et ældre navn, som er *Den hellige Vladimir* (Sancto Vladimir). Byen lå ved floden Buna, men dens præcise beliggenhed og udseende er ukendt, idet en mongolsk horde brændte den ned til grunden i 1246.

Legenden om byen kendes bedst fra en katolsk biskop, der rejste gennem området i det 16. århundrede, hvor det var kommet under tyrkisk kontrol. Dengang var der kun en kirke tilbage i byen. På trods af byens tidligere navn og den åbenlyse forbindelse til den hellige Jovan Vladimir, så er denne by ikke nævnt i

nogle af de ældste kilder til denne helgen og er derfor udeladt fra forskningslitteraturen omkring ham. Kilderne beskriver ganske vist et landskab, en by og et fort på et bjerg, men uden geografiske navne, som i dag kan identificeres.

I den første del af min afhandling arbejder jeg med disse ældste kilder fra det 9.-13. århundrede på græsk, latin og kirkeslavisk for at genskabe, hvordan Jovan Vladimirs helgenkult så ud, og hvordan den blev spredt. Et af mine fund er, at netop byen Kish passer på de geografiske beskrivelser af Jovan Vladimirs hovedstad og på hvor kulten må have haft sin oprindelse. I dette arbejde har jeg stykket kilder, arkæologiske udgravninger og folkelegender sammen, som giver et helt nyt indblik i, hvordan områdets religiøse og politiske strukturer var under den historiske Jovan Vladimir (970erne-1016). Mit studie viser, hvorfor hans kult opstod, men også blev glemt i det montenegrske kystområde, så eks. den førnævnte katolske biskop intet så til kulten i det 16. århundrede.

Jeg har et utal af gange været ved Kishs ruiner og vandret op ad bredden langs floden Buna i tæt på ti år, uden at brikkerne omkring denne bys rolle helt faldt på plads. Det var først, da jeg med båd sejlede langs kysten, at det gik op for mig, at der var et klippefremspring tæt på byen. I det lokale arkiv fandt jeg arkæologiske rapporter fra 1970erne om et fort på dette klippefremspring, og hos de lokale fik jeg et præj om de legender om netop Jovan Vladimirs ophold på selv samme klippefremspring, som etnologer havde skrevet ned for mere end 150 år siden. Brikkerne lagt sammen viste et sla-

visk rige, et kirkeligt center og en fyrste, der blev til legendernes Jovan Vladimir, og hvis hovedstad blev til "kirkernes by".

Russisk indblanding

Det var samtidigt ikke tilfældige etnologer, som havde skrevet folkelegenderne ned om Jovan Vladimir. Det var russiske gesandter i det 19. århundrede, der opholdte sig på Balkan, dels som udsendinge for det russiske imperium, dels som amatør-etnologer. De var farverige eventyrer, som tjente deres imperium ligesom samtidens franske og engelske kolleger.

Med moderne øjne er det interessant, at disse russiske etnologer primært arbejdede med en positivistisk og racemæssig kategorisering af verden; derfor skrev de alt ned og målte alt op. De tjente samtidigt det russiske imperiums interesser, og deres tilstedeværelse var en blanding af diplomatisk og kolonialistisk indblanding i Sydøsteuropa.

Russernes interesse i legenderne om Jovan Vladimir var ikke alene akademisk. Det er en legende, som russerne bruger til at beskrive fortidens slaviske sammenhold og fortidens store kristne slaviske helte, der står i modsætning til de tyrkiske muslimer, der fortsat i det 19. århundrede dominerede Sydøsteuropa. Indsamlingen af disse historier fra russisk side tjente simpelthen det russiske imperiums krav på dominans over området. Jovan Vladimir blev en af mange helgener og historier, der danner grundlaget for russiske imperialistiske ambitioner i Sydøsteuropa, der kulminerede i krigene i 1870'erne, og som med freden i Berlin i 1878 formede det moderne Serbien, Bulgarien og Montenegro.

I russernes optik er Jovan Vladimir en serbisk helgen. Russerne er med deres opmåling med til at forme en race- og folkeforståelse, hvor serberne, som Jovan Vladimir udråbes til at være, udgør et folk, der adskiller sig fra albanerne og bulgarerne. Jovan Vladimirs tydelige bulgarske, græske og albanske forbindelser streges altså over af russerne.

Legendernes tid

Denne serbiske kategorisering af Jovan Vladimir i slutningen af det 19. århundrede er en langvarig kulmination på denne helgens politiske status. I modsætning til de serbiske krav, så havde det historiske ærkebispedømme Ohrid, der fra det 17. århundrede lå som et ortodokst center i Sydøsteuropa, haft helt andre forestillinger om denne helgen. I forløbet til en af de store østrigsk-tyrkiske krige igangsatte den diplomatisk og politisk sensitive ærkebiskop af Ohrid et omfattende arbejde med at promovere lokale helgener.

En af dem var Jovan Vladimir, der i ærkebispedømmets tekster og ikoner skildres som fortidens store kristne konge. Denne konge herskede over de kristne "grækere, albanere, serbere og bulgarer" i harmoni. På kryds og tværs af Sydøsteuropa findes der derfor kirker med ikoner fra denne tid, hvor Jovan Vladimir fremstilles som en kristen konge for alle folkeslagene i Sydøsteuropa. Et af de mest berømte findes i forhallen eller *nartexet* i St. Naum-klosteret ved Ohrid.

Bagtanken bag denne fremstilling af en harmonisk forening af folkeslagene under Jovan Vladimir var, at ærkebiskoppen af Ohrid selv ville fremstå som en,

der sikrede den samme harmoni. Promoveringen af Jovan Vladimir var en del af et ortodokst oplysningstidsprojekt, der skulle samle de forskellige folkeslag i deres fælles kristne ophav i Sydøsteuropa i modstand mod de tyrkiske muslimer. Derfor drog ærkebiskoppen af Ohrid også til Wien, hvor han forsøgte at overtale de vestlige magter til, at han skulle være den politiske repræsentant for de folkeslag, som var i Sydøsteuropa, når krigen mod tyrkerne ville tage til.

En anden ærkebiskop kom dog først, hvilket var den serbisktalende ærkebiskop af Petj i Kosovo, der som modtræk til Ohrid biskoppen lavede sin egen ikon-serie i det 17. århundrede. I denne optræder Jovan Vladimir som moderne helgen. I den serbiske tekst hyldes Jovan Vladimir som fyrste for alle Sydøsteuropas folk, idet den russiske opdeling af Balkan endnu ikke er tilstede. Den serbisktalende kirke sonderer på denne tid ikke mellem serbere, bulgarer, albanere og kroater. De er alle en del af et pan-slavisk fællesskab mellem katolske og ortodokse kristne.

I samspil og modspil

Disse tre eksempler fra min afhandling illustrerer, hvordan historisk betingede konstruktioner af helgenkulte og hagiografier danner udgangspunkt for skabelsen af tidlig moderne nationalstater, der igen bliver grobund for nutidens stater og kirker – samt muslimske grupperinger. Det centrale ved et studie som mit, der strækker sig over 1000 år, er, at nationer og kirke sjældent er nye. De er heller ikke givne. De er resultatet af et samspil mellem historisk materiale, fortolkninger og udefrakommende påvirkning.

I kroatiske digte fra 1600-tallet taler Jovan Vladimir på vers på renæssanceitaliensk om slavisk og kroatisk storhed. I bulgarske folkedigte fra starten af det 19. århundrede drikker han derimod vin og synger oder til sin bulgarske prinsesse, mens han i serbiske knaldromaner fra det 21. århundrede banker bulgarerne på plads som en refleksion over Serbiens sejr over Bulgarien i Balkankrigene i 1914.

Jovan Vladimirs kult og historie er et materiale, som meget forskellige forfattere, kirker og bevægelser har gjort krav på. Mit studie af kulten viser dannelsen af Sydøsteuropas nationer, nationale identiteter og kirker i samspil med og modspil til Jovan Vladimirs helgenkult.